

הרב שלמה דוד כובש
רב דקהילת אופן ישן
(אובודא)

הרב שלום הלוי הורביץ
רב דקהילת טשארטקאוו
(טעלעקי פלאץ)

הרה"ג ברוך אבערלאנדער
אב"ד
ורב דקהילת חברה ש"ס ליובאוויטש

בס"ד

A végtisztességet is megtagadják a mártiroktól

Háláchikus állásfoglalás a Margit híd lábánál talált holttestek eltemetéséről

Öt éve nem kerülhetett sor azoknak a csontoknak az eltemetésére, amelyeket a Duna medréből, a Margit híd alól emeltek ki. Többen azzal a kéréssel fordultak a *Budapesti Orthodox Rabbinátushoz*, hogy ismertessük a háláchá, a zsidó jog álláspontját a méltatlan körülmények között, máig temetetlenül heverő maradványokról. Rövid történelmi áttekintés után ismertetjük a Rabbinátus válságát.

Történeti háttér

Dunába lőtt zsidók

1944 őszétől rendszeressé vált, hogy az összefogdosott, rejtőzködő zsidókat a Duna partra vitték, és a folyóba lőtték. Emellett gyakori volt, hogy csillagos házakból, vagy védett házakból (ún. nemzetközi gettó) is a Dunához terelték a zsidókat kivégezni. Ugyanitt és ugyanígy gyilkoltak le sokakat azok közül, akik a zsidókat bújtatták, menteni próbálták¹.

Mindezt szemtanúk és túlélők is megerősítik. Így például Heller Ágnes beszámolt² arról, hogy öt háromszor is kivitték a Duna-partra, hogy agyonlőjék, de valamilyen isteni csoda folytán életben maradt³.

Megboldogult édesapám, Oberlander Áron (1928–2010) is, nagyon sokszor mesélte nekem, hogy szemtanúja volt 1944. október 16-án reggel, Szálasi hatalomra kerülésének másnapján annak, ahogy egy nagy csoport zsidó nőt a gyerekeikkel együtt elvezettek egy Kertész utcai

elteset a háláchikus állásfoglalás a Margit híd lábánál talált holttestek eltemetéséről. Elnézet a háláchikus állásfoglalás a Margit híd lábánál talált holttestek eltemetéséről. Elnézet a háláchikus állásfoglalás a Margit híd lábánál talált holttestek eltemetéséről. Elnézet a háláchikus állásfoglalás a Margit híd lábánál talált holttestek eltemetéséről.

פרטי השאלה מבוארים באריכות בחלק ההונגרי, ולקמן אציין רק עיקרי יסודות ההלכה שעליהם בנינו את פסק ההלכה, והארנו בזה יותר בכתובים.

חיוב הקבורה מצות עשה ומצות ל"ת

קבורת המת חובה, וכפי שנפסקה ההלכה בשו"ע (י"ד סי' שנו ס"א): "אסור להלין המת".

ומבואר בגמרא (סנהדרין מו, ב): אמר רבי יוחנן משום ר"ש בן יוחי רמז לקבורה (שאדם חייב לקבור את מתו. רש"י) מן התורה מנין, ת"ל [דברים כא, כג] כי קבר תקברנו. עוד מבואר במשנה שם (מו, א): ואם לן – עובר עליו בלא תעשה, שנאמר [שם] לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו וגו'. וכך כתב הרמב"ם (הל' סנהדרין פט"ו ה"ח): "ומצות עשה לקבור את כל הרוגי בית דין ביום ההריגה, שנאמר כי קבור תקברנו ביום ההוא. ולא הרוגי בית

¹ Lásd Tabajdi Gábor: *Duna-parti gyilkosságok 1944–1945*. (Rubicon 2004/11, 32–39. oldal).

² Lásd itt: <http://www.atv.hu/belfold/20140304-heller-agnes-eb>.

³ Lásd még egy hasonló történetet egy 1946 tanúvallomásban a Nagyváradai Rabbinátus előtt, idézi *Áfrázkátá döánjá* responsum 3:354., *Minchát Jichák* responsum 1:92.

(akkor Nagyatádi Szabó utca) csillagos házból és a Dunába lőtték őket. Ezt a tragédiát soha nem felejtette, a traumát soha nem heverte ki és gyakran beszélt róla⁴.

1944. november 4-én délelőtt felrobbant a Margit híd, melyen akkor épp komoly forgalom zajlott, többek között egy munkaszolgálatosokat szállító teherautó is áthaladt rajta. A robbanás valószínűleg baleset volt, egy, a német utászok által felszerelt töltet gyulladt be, és röptette a levegőbe a hidat. Az áldozatok számát 100–600 közé teszik.

A csontok felbukkanása

2011. június 26-án a Margit híd lábánál zajló felújítási munkálatok keretében elmozdították a felrobbant híd darabját, mely a folyómederben pihent. Búvárok a híd eleme alatt emberi maradványokra, csontokra, cipőkre és ruhafoszványokra bukkantak. A maradványokat zsákokba gyűjtve hozták a felszínre. Az igazságügyi orvos szakértő rögtön megállapította, hogy a maradványok több embertől, nőktől, férfiaktól és gyerekektől, származnak, és biztosan több, mint 35 évesek.

Mivel az egyik koponyacsont darabon lőtt sebrel utaló sérülést találtak, így nyomozást rendeltek el. Már ekkor felmerült, hogy a II. világháború során az ún. nemzetközi gettóból a Duna-partra hurcolt és ott kivégzett zsidó áldozatok maradványaira bukkanhattak. Ezzel együtt a zsidó közösségek kérték, hogy a vizsgálat után, amennyiben bebizonyosodik az áldozatok zsidó volta, adják át a maradványokat, hogy a zsidó vallás szabályai szerint végső nyugalomra helyezhessék őket.

Az antropológiai vizsgálatok kimutatták, hogy a halottak egy kisebb közösség tagjai közül kerülhettek ki. A fellelt cipőket a Budapesti Történeti Múzeumba szállították, ahol a restaurátorok a 20. század első felére datálták őket.

A csontok vizsgálata

Az ügyben történt legkomolyabb előrelépés az a 2015-ben született diplomamunka, melyet Dudás Eszter az ELTE Természettudományi Karának Biológiai Intézeténél írt. A *Csontmaradványok vizsgálata klasszikus antropológiai és molekuláris genetikai módszerekkel* címet viselő dolgozat a Duna medréből kiemelt áldozatokat vizsgálta meg.

Mint írja, 359 csontdarabot vizsgáltak meg, melyek

דין בלבד אלא כל המלין את מתו עובר עליו בלא תעשה". ועד"ז כתב ב'ספר המצות' (עשה רלא).

חיוב הקבורה הוא על כל ישראל

באם אין שם קרובי המת

חיוב הקבורה חל על קרובי המת, וכפי שכתב רש"י שם, על מה שאמר רבי יוחנן רמז לקבורה מה"ת מנין, פרש"י: "שאדם חייב לקבור את מתו". וכפי שביאר בשו"ת 'שאגת אריה החדשות' (סי' ו סוף סי' א): "יש לומר דאע"ג דבהא שווין הרוגי ב"ד לכל אדם דשניהם מ"ע לקוברם ביום מותם, מ"מ חלוקים הם לענין שהרוגי ב"ד מצות קבורתם ביום מותם ואיסור הלתתם לבית דין קא מזהר רחמנא, כמו בנתלין, משום שהריגתן ע"פ ב"ד, ומצות קבורת כל אדם ביום מותם ואיסור הלתתם לקרובים קא אזהר רחמנא. והיינו דנקט במשנה וגמרא וברמב"ם לישנא דהמלין את מתו, היינו קרובים שהמת נקרא מתו".

באם אין קרובים למת שיקברו אותו, כגון שאינם נמצאים באותו מקום או כיון שאין להם כסף לקברו, מצוה על כל אדם מישראל לקברו (שו"ע שם סי' שמח ס"ב ובש"ך שם סק"ג: "להטיל עצמו על הציבור"), וכפי שכתב הרמב"ם ב'ספר המצות' שם: "הצווי שנצטוינו לקבור הרוגי בית דין ביום הריגתם... וכך הוא הדין בשאר המתים, כלומר שיקבר כל מת מישראל ביום מותו. ולפיכך קוראים את המת שאין לו מי שיתעסק בקבורתו מת מצוה [עירונין יז, א, מגילה ג, ב ועוד], ענינו המת שמצוה על כל אחד לקברו". וכך נפסקה בשו"ע (שם סי' שסד ס"ג): "מת מצוה... כל המוצאו צריך לקברו... מביאו לבית הקברות". וכן גם נפסקה שם (סי' שס סוף ס"א) ש"מת מצוה קודם" לשאר המצות. "מצוה להטמאות למת מצוה אפילו הוא כהן גדול ונזיר והולך לשחוט את פסחו, ולמול את בנו, ומצא מת מצוה הרי זה מטמא לו... איזהו מת מצוה, שמצאו בדרך או בעיר של גוים ואין לו קוברים" (סי' שעד ס"א, ג).

⁴ Ezt a történetet Deutsch Gábor: *Mákonny* című írásában rögzítette (*Új élet*, 1996. november 1-i szám, 3. oldal);

újra közölve könyvében: *Gyökér, szár, virág* (Budapest, 1999) 63–65. oldal. Lásd még Miriam Loeffler (szül. Oberlander): *My Children's Blue Eyes* (New York, 2015) 199–200. oldal.

minimum 21 különböző embertől, férfiaktól, nőktől és gyermekektől, származnak. A vizsgálat során 15 személy DNS-ét sikerült elkülöníteni. Megerősítették az igazságügyi antropológus véleményét arról, hogy egy kis közösség tagjai lehettek a halottak, kiegészítve azzal, hogy több anyai ágú rokon is volt közöttük. Az elvégzett DNS vizsgálat kilenc esetben bizonyította, hogy az áldozatok nőágon askenázi zsidók, és a másik hat esetben sem zárta ki ennek lehetőségét.

A lelet jelenlegi helyzete

Dési János a *Népszabadságban*⁵ megjelent írásában összefoglalja a csontok felfedezése óta eltelt fél évtized eseményeit, többek közt a fent idézett diplomamunka eredményeit is. Röviden azt mondhatjuk, hogy bár minden bizonyíték arra utal, hogy a maradványok Dunába lótt zsidóktól származnak, azokat mégsem adják át a zsidó közösségnek. Dési megemlíti azt a kevésbé megalapozott nézetet is, hogy esetleg a Margit híd felrobbanásakor meghaltak maradványai kerültek elő. „Talán kényelmesebb, ha nem a magyarok által kivégzett magyar állampolgárokról van szó” – írja ironikusan.

2015-ben Lóczy Tamás, az Ortodox Chevra Kadisa (Temetési Egylet) vezetője kérte a Nemzeti Örökség Intézetétől csontok átadását – írja Dési cikkében –, hogy a zsidó vallás szabályai szerint végső nyugalomra helyezhessék őket. Radnainé dr. Fogarasi Katalin a NÖRI vezetője szerint azonban „mivel nem egyértelmű a maradványok származása, ezért ökumenikus szertartással kívánják őket eltemetni a Fiumei úti temetőben”.

„A magyar társadalom egésze aránytalan passzivitással, apátiával reagált a radikális hangokra. A híd alatti csontvázak esetében úgy tetszett, a legtöbb ember inkább azt kívánta volna, hogy azok, az emlékekkel együtt, maradjanak ott a Duna hideg vizében.” – foglalja össze véleményét Dési.

Az alábbiakban háláchikus állásfoglalást adunk közre, mely a következő kérdésekre ad választ:

1. Mi a zsidóság álláspontja a temetésről egy olyan esetben, amikor nem lehet teljes bizonyossággal kijelenteni és bebizonyítani, hogy az elhunytak zsidók?

2. Szabad-e zsidó temetőben eltemetni ilyen holttesteket?

3. Kötelező-e számunkra zsidó temetőben eltemetni őket?

חיוב קבורה גם על כזית מן המת, ואולי גם על פחות מכזית

אמנם בסוף הסעיף (סי' שסד ס"ג) שבו מדובר על פרטי חיוב קבורת מת מצוה פוסק בשו"ע: "ואינו נקרא מת מצוה אלא אם כן מצא ראשו ורובו". וכן גם שם (סי' שעד ס"ב) בקשר לטומאת כהן למת מצוה פוסק: "אינו נקרא מת מצוה לענין זה אלא אם מצא ראשו ורובו". ומעתה יש לעיין האם במקרה שלא מצא ראשו ורובו חסר רק הגדר המיוחד של מת מצוה שקונה את מקומו ושכהן מיטמא לו, או שבכלל אין כאן מצות קבורה.

וכבר דנו בזה בספרי הפוסקים, 'תוספות יו"ט' שם (שבת פ"י מ"ה), 'משנה למלך' (הל' אבל בסופו) ו'מנחת חינוך' (מצוה תקלז [ב] ואכמ"ל).

החיוב לקבור מתי ישראל בנפרד ממתי נכרים

בגמרא (גיטין סא, א) מובא מברייתא: קוברין מתי נכרים עם מתי ישראל מפני דרכי שלום. ופרש"י: "לא בקברי ישראל, אלא מתעסקין בהם אם מצאום הרוגים עם ישראל". ולא ביאר רש"י על מה מיוסד האיסור דלקבור מתי נכרים בקברי ישראל. דבר זה ביארו הר"ן שם (כה, א מדפי הר"ף): "לא שיהו קוברים אותן אצל ישראל, דהא אין קוברין רשע אצל צדיק, אלא לומר שמתעסקין עמהם". הרי לנו שזה מיוסד על מה שקבעו חז"ל (סנהדרין מז, א), ונפסק להלכה בשו"ע שם (סי' שסב ס"ה), שאין קוברין רשע אצל צדיק, וכשם שאין קוברין רשע אצל צדיק כך אין קוברין רשע חמור אצל רשע קל. ומזה לומדים בקל וחומר באם "אפילו ישראל רשע אין קוברין אצל צדיק, כל שכן גוי אצל ישראל" (ב"ח שם סי' קנא [יא]).

ובגמרא (סנהדרין שם) מבואר דמקור דין זה גמרא גמירי לה בקשר להרוגי בי"ד, ופרש"י: "הלכה למשה מסיני". ועפ"ז כתב מרן ה'חתם סופר' (שו"ת יו"ד סי' שמא) דכיון שזה איסורא דאורייתא, בספיקו להחמיר. וראה מה שהעיר בזה בשו"ת 'מנחת אלעזר' (ח"ב סי' מא), וכן העיר בזה והמסתעף ב'פסקים וכתבים' להגר"א הרצוג (ח"ה סי' קנג-קכה). וראה שו"ת 'מלמד

⁵ *Maradjanak a Dunában?* – 2016. január 9-i hétfévi melléklet, 10. oldal, valamint *Ha csontjainkat...* – 2016. január 19., 10. oldal.

Háláchikus háttér

Temetés – lehetőleg azonnal

A temetés kötelezettsége egyszerre tevőleges és tiltó bibliai parancsolat. A Biblia⁶ a következőket írja arról, akit a bíróság halálra ítél: „ne hagyj holttestét éjjelen át a fán, hanem temesd el aznap”. Innen vezeti le a Talmud⁷ a temetés kötelezettségét nem csak a halálra ítélt, hanem minden halott esetében. A „temesd el” tevőleges, a „ne hagyj holttestét éjjelen át” pedig egy tiltó parancsolat minden halott kapcsán. Ezt idézi Maimonidész is⁸. A *Sulchán áruch*⁹ pedig egy rövid, három héber szóból álló tömondatban foglalja össze: „Tilos halottat másnapra [hagyni]”. Vallásos körökben ezért szokás a temetést a legrövidebb időn belül, lehetőleg még a halál napján megejteni.

Ez a micva még egy holttest kis maradványára is vonatkozik¹⁰.

A háláchá pontos előírásokat ad a temetés mikéntjével kapcsolatban is. A holttest minden darabját el kell temetni, és nem szabad hamvasztani¹¹. Továbbá temetni csak a földbe lehet, csak és kizárólag ez számít temetésnek¹². További előírás, hogy a zsidót csak zsidó temetőben lehet eltemetni, a zsidó és nem zsidó temetőt kerítésel el kell különíteni egymástól¹³.

A háláchá továbbá azt is előírja, hogy tilos egymás mellé temetni egy igaz embert és egy bűnöst¹⁴, egymással haragban levő embereket¹⁵, vagy különböző vallásúakat¹⁶, mert ez olyan, mintha gúnyt űznének a holtakból¹⁷. Szofér-Schreiber Mose (1762–1839) pozsonyi

להועיל' (י"ד סי' קכז) ובספר 'כתבי' בעל שרידי אש' (ח"א סי' כא).

וראה עוד מה שהסביר בזה הגאון מבאניהאד בשו"ת 'דודאי השדה' (סי' לו) ומה שהעיר בענין זה בשו"ת 'ציץ אליעזר' (חט"ז סוף סי' לו).

ספק ישראל ספק נכרי הולכים אחרי רוב ישראל ומחויבים לקברו

נפסקה ההלכה ברמ"א (סי' שעד ס"ג): "מת הנמצא ולא ידעין אם גוי אם ישראל הוא, אזלינן בתר רובא הנמצאים שם, אם לא שנוכל לומר כל קבוע כמחצה על מחצה". ומקורו ב'בית יוסף' שם בשם שו"ת הרשב"א (ח"ג סי' שעח). "ואם רובו ישראל הוי מת מצוה" (שו"ת שם סק"ב).

שאלה כעין זה נמצא בשו"ת 'חתם סופר' (שם, נעתק ב'פתחי תשובה' שם סק"א), שם נשאל אודות: "אחד מאנשי חיל המלך בארץ ישמעאל מת בבתי החלאים, ויודע הדבר לג"ח [=לגומלי חסדים] מבני עמינו, ויבוקש הדבר וימצא כי הוא מהול, ויחקרו אצל שומר החלאים ואמר כי לא נודע לו מנו ומנו כי בא אליו בחליו, והנה נמצא לו תועבה תלוי לו בצווארו כנהוג אצל בעלי דת ההוא, ונסתפקו אי שפיר דמי להתעסק בקבורתו. ושאלו לצורבא מרבנן מתלמידנו שהיה שם והורה להם להשתדל בקבורתו, וכן עשו, וגם הביאוהו לקברי

⁶ 5Mózes 21:23.

⁷ Szánhedrin 46a–b.

⁸ A Szánhedrin szabályai (15:8.). Lásd még a *Micvák könyve* (Tevelőges parancsolat 231.).

⁹ *Jore déá* 357:1.

¹⁰ *Toszáfot Jom Tov* (Sábát 10:5.); *Minchát chinuch* (537:2.); *Geser háchájim* (1. kötet 16:2.).

¹¹ Azt mondja a Jeruzsálemi Talmud (*Ktubot* 11:1.) „Ha valaki azt mondja, égessétek majd el a holttestemet... akkor nem hallgatunk rá” (lásd még *Korbán Háédá* uo.). Lásd még írásomat *A hamvasztásról*, in: *Tél tálpíjot* (Budapest, 2001.) 2. szám 6–8. oldal. Megjegyzendő, hogy még a neológ rabbik is hasonló álláspontra helyezkedtek, ahogy az 1932-es *Magyar Zsidó Szemlében* (111–113. oldal) meg is jelent.

¹² *Sulchán áruch* uo. 362:1.

¹³ *Tuv dáám vádáát* responsum (3. sorozat 2:253.). Lásd még *Cic Eliezer* responsum (5. kötet *Even Jáákov* 26. fejezet).

¹⁴ *Sulchán áruch* uo. 362:5.

¹⁵ *Uo.* 6.

¹⁶ Rási a *Gitin* 61a-hoz, *Rán uo.* Lásd részletesen Eliezer Jehudá Waldenberg rabbi (1915–2006): *Cic Eliezer* responsum (16. kötet 36. fejezet).

¹⁷ Lásd még Deutsch Eliezer (1850-1916) bonyhádi rabbi: *Dudáé hászáde* responsum (36. fejezet).

rabbi szerint¹⁸ a Talmudból az derül ki, hogy mindez bibliai erejű tilalomnak tekinthető.

Kire vonatkozik a temetés parancsa?

A halálra ítélt ember temetéséről a *bét din* (rabbinikus bíróság) gondoskodik, minden más esetben a családtagok feladata a temetés megszervezése¹⁹. A Talmud²⁰ *micva halott*nak nevezi azt, akinek nincs senkije, hogy eltemesse. Ebben az esetben az egész közösség feladata a temetés²¹.

Ha olyan helyen halt meg az ember, ahol nincs közösség, pl. az erdő közepén bukkannak rá, akkor a megtalálónak nem szabad otthagynia, hanem gondoskodnia kell róla, hogy eltemessék²². Egy *micva halott* eltemetése minden más micvánál előrébbvaló²³, még akár a főpapnak is gondoskodnia kell róla, ha halottat talál²⁴ (holott amúgy neki tilos temetőbe lépnie, és még közvetlen hozzátartozóinak a temetésével sem foglalkozhat)²⁵.

Hogyan döntenek el, hogy zsidó-e a halott?

Rómá (Mose Iszerlisz rabbi – Krakó, 1530–1573) azt írja a *Sulchán áruch*ban²⁶, hogy „ha találtak egy halottat, és nem tudják, hogy nem zsidó, vagy zsidó-e, akkor a többségi lakosság alapján kell döntenet”, és „ha a többség zsidó, akkor *micva halott*nak számít”²⁷. Ez a fajta, többség alapján való ítélet egy bibliai eredetű alapelv²⁸.

Ilyen témájú kérdéssel fordultak a pozsonyi rabbihoz, a *Chátám Szofér*hez is egyszer. Abban az esetben egy kórházban elhunyt katonáról volt szó, akiről senki nem tudott semmi továbbit, csak azt, hogy körül volt metélve és kereszt volt a nyakában. A *Chátám Szofér* a kérdésre, hogy zsidó temetőben kell-e eltemetni őt, azt írja válaszában²⁹, hogy „biztosra vehető, hogy zsidó, hiszen a

ישראל. ועתה פקפקו איזה לומדים על הוראה זו”.

ה'חתם סופר' שם ענה על השאלה באריכות גדולה. סיכום דבריו הם כך: הנפטר הוא "ודאי ישראל, שהרי מהול הוא לפנינו", וכל מה שיש להסתפק הוא רק שמא המיר. אמנם כיון שרק ספר אם המיר, וגם יש לו חזקה דמעיקרא, א"כ יש לקברו כיהודי, כי זה ספיקא דאורייתא. ואפילו באם מת במקום הקביעות הדין כן, ובפרט שאין כאן אלא אלא ספק ספיקא, כיון שאפילו אם המיר, מסתבר שהרהר בתשובה לפני מותו. ועוד ועיקר, שגם ישראל מומר מחוייבים לקברו.

המעין יראה שכל דברי ה'חתם סופר' בנויים על היסוד דהמת הוא ודאי ישראל, וכל הדין הוא האם המיר או לא. וכבר בתחילת דבריו גילה ה'חתם סופר' היסוד לדבריו: "ודאי ישראל, שהרי מהול הוא לפנינו", וזה מבוסס על דין רוב, על פי מה שכתב שם ש"רוב הנמולים באנשי החיל ישראלים ניהו בזה"ז כידוע". אמנם יש כאן רק רוב, ולא כולם, וכפי שכתב בשו"ת 'מחנה חיים' (ח"ג י"ד סי' מט): "דרוב אנשים הנמולים המה בני ישראל, אבל עכ"פ נודע שגם ימצא מיעוט ערלים אשר נמולים בעבור מחלה גדולה אשר ימצאם על אותו אבר".

רובם ככולם של אלו האלפים אשר נהרגו ונטבעו בנהר דונא היו יהודים

לאחרי שהצענו את יסודות ההלכה, נפן ונעין בשאלה העומדת לפנינו. אין ספק שנהר הדונא על גדות

¹⁸ *Chátám Szofér* responsum *Jore déá* 341. fejezet.

¹⁹ *Ságát Árje háchadásot* responsum (6:1.).

²⁰ *Éruvin* 17a., *Mögilá* 3b.

²¹ *Sulchán áruch* uo. 248:2., *Sách* uo. 3.

²² *Uo.* 364:3.

²³ *Uo.* 360:1.

²⁴ *Uo.* 374:1.

²⁵ *3Mózes* 21:11.

²⁶ *Uo.* 374:3.

²⁷ *Sách* uo. 2.

²⁸ *2Mózes* 23:2.

²⁹ *Uo.* Idézi a *Pitché tsuvá* a *SÁ*-hoz uo. 1.

körülmetélt katonák többsége, zsidó³⁰. A nyakában lógó kereszt nem bizonyítja egyértelműen, hogy kitért, elképzelhető, hogy a kórházban, a betegsége során akasztották oda. Mivel a zsidóság biztos, a kitérése pedig kétséges, ezért a biztos alapján kell döntenetni³¹. Hozzáteszi, hogy valójában akkor is zsidó temetőbe kell eltemetni, ha kitért, attól még ott a helye, hiszen a háláchá szerint a kitért zsidó is zsidó maradt³¹.

A rabbinátus döntése

Kötelezettség a mártírok maradványainak eltemetése

Senki nem vitatja azt az egyértelmű tény, hogy a nyilasok zsidók ezreit lötték a Dunába '44-ben. Erről számos szemtanú is beszámol, köztük mesterem, Grünwald József (1905–1984) pápai rabbi, aki megszökött a munkaszolgálatból és Budapesten bujkált. Visszaemlékezéseiben ezt írja³²: „amikor Pestre érkeztünk, akkor újabb bajok keletkeztek. Muszáj volt bujkálnom, nehogy elkapjanak a gonoszok, mert akit elkaptak és felismerték, hogy zsidó, azt bedobták a Dunába.”

Történészek szerint körülbelül 3600 zsidót löttek ebben az időszakban a Dunába³³. Kétségtelen, hogy a Dunából kiemelt maradványok döntő többsége (ha nem az összes!) zsidó mártíroké, ezt részben a DNS vizsgálat is bizonyította³⁴. A korábban említett bibliai elv alapján, mely szerint a többséget tekintjük mérvadónak, ezeket a maradványokat úgy tekintjük, mint amelyek biztosan zsidó áldozatokéi.

Ezek alapján nekünk, mint a zsidó közösség tagjainak, kötelességünk eleget tenni a „temesd el” és a „ne hagyd holttestét éjjelen át” parancsolatának és vallásunk előírásának megfelelően zsidó temetőben végső nyugalomra helyezni a fellelt csontokat³⁵.

Kérem mindazokat a közéleti vezetőket és döntés-

העיר בודאפעסט היתה מקום מוכן לפורעניות, כי הנילאשים ההונגרים היו לוקחים לנהר קבוצות של כשלושים יהודים, ושם הרגו וטבעו אותם עקד"ה. הרבה עדי ראייה רשמו את הדברים המצמררים ממה שראו עיניהם. ורבות שמעתי אודות זה מאאמ"ר הרה"ח מרדכי אהרן חיים ז"ל שהעיד ממה שראו עיניו (כ"ט תשרי תש"ה – 16 באוקטובר 1944, ממחרת עלות פרנץ סלשי ימ"ש לשלטון כראש ממשלת הונגריה) כשהרגו קבוצה גדולה של נשים יהודיות וילדיהם על גדות הדנובה.

מ"ר בעל 'ויען יוסף' גם כתב על כך (בהקדמה ל'ויגד יעקב' ויקרא עמ' ג): "ויהי כאשר באנו לעיר פעסט התחילו צרות אחרות, כי הוצרכנו להיות טמיר ונעלם לבל יחטפו אותנו הרשעים, כי את אשר חטפו והכירו שהוא יהודי השליכוהו לנהר דונא ר"ל".

ראה עוד בענין זה בגביית עדות משנת תש"ה (ש"ת 'חמדת משה' סי' כב, וראה שם אות יג) ובגביית עדות מתחילת שנת תש"ו (ש"ת 'אפרסקתא דעניא' ח"ג סי' רנד וש"ת 'מנחת יצחק' ח"א סי' צב).

לפי השערת ההיסטוריונים נהרגו לתוך נהר דונא בערך 3,600 יהודים ה"ד. וא"כ אין כל ספק שרובם ככולם של אלו העצמות שנמצאו בדונא הם של יהודים, ואזלינן אחר הרוב ומחויבים לקברם בקבר ישראל.

דברי הרמ"א וה'חתם סופר' מורים שיש לקבור את עצמות הקדושים ליד קברים אחרים

ונשאר לן לברר האם מפני שיש כאן ספק נכרים צריך להרחיק את עצמות

³⁰ „A körülmetéltek többsége zsidó, de van nem-zsidók között is egy kis százalék, aki körül van metélve betegség miatt, ami azon a helyen van.” – Szofér-Schreiber Chájim (1821–1886) pesti ortodox rabbi (*Mácháne Chájim* responsum 3. kötet *Jore déá* 49. fejezet).

³¹ A zsidó felfogás szerint, aki zsidó anyától születik, az akkor is zsidó, ha – önként vagy kényszerűségből – elhagyja vallását és kitér. Lásd még Oberlander Báruč–Köves Slomó: *Zsidó jog és etika* (Budapest, 2009) 8. oldal és 4. lábjegyzet *uo*.

³² *Vájágéd Jáákov, Vájikrá*, Előszó 13. oldal.

³³ Lásd Tabajdi Gábor fent említett tanulmányában.

³⁴ A háláchá a DNS vizsgálatot elismeri bizonyítéknak, lásd *Techumin* rabbinikus évkönyv (21. kötet 121–123. oldal).

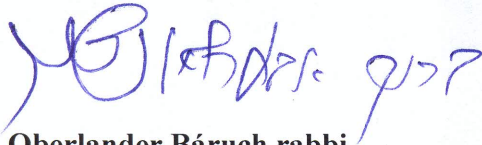
³⁵ Hasonló konklúzióra jut Ephraim Oshry rabbi (1914–2003) *Mimáámákim* című responsum könyvében (2. kötet 16. fejezet) [magyarul lásd: *Mélyiségből kiáltok* (125–127. oldal)].

hozókat, akiknek befolyása lehet az ügyben, hogy segítsenek a magyarországi zsidó közösségnek teljesíteni kötelességét. Adják át mártírjaink földi maradványait, hogy mielőbb vallásunk előírásai szerint temethessük el őket.

Arra biztatom a zsidó közösségek vallási és világi vezetőit, hogy ne adjuk fel a küzdelmet, az eddigi erőket megsokszorozva dolgozzunk azért, hogy mártírjaink méltó nyughelyre kerülhessenek.

Azok, akiket emberi méltóságuktól megfosztva a Dunába lőttek, továbbra is méltatlanul, zsákokban hevernek. Az egyetlen, amit meg tudunk tenni a mártírokért, ha összefogunk annak érdekében, hogy mielőbb megadjuk nekik a végtisztességet, betartva a Tóra előírását: „ne hagyj holttestét éjjelen át..., hanem temesd el az nap!”

Budapest, 2016. február 5. – 5776. svát 26.

Oberlander Báruch rabbi

Elnök

האלו משאר הקברים.

אמנם הרי הרמ"א סתם וכתב: "מת הנמצא ולא ידעינן אם גוי אם ישראל הוא", ומשמע שאפשר לקברם ליד קברי ישראל הכשרים ואין צריך להרחיק כלום. וראה עוד בשו"ת 'ממעמקים' (ח"ב סי' טז).

מסקנא לדינא

על יסוד כל הנ"ל יוצא לכאורה מסקנא ברורה דיש חיוב לקבור בקבר ישראל את עצמות שנמצאו בנהר הדונא, שהרי יסוד דין 'רוב' ניתן לקבוע באופן ברור שעצמות האלו הם עצמות של הקדושים אשר נהרגו עקד'ה בשנים תש"ד-תש"ה. וכיון שאין להם קרובים אשר יטפלו בהם, הרי הם בבחינת מת מצוה שכל ישראל מצווים לטפל בקבורתם, ולהביאם לקבר ישראל דוקא, שהרי מתי ישראל אין לקבור בקברות הנכרים.

בודאפעסט, כ"ו שבט תשע"ו

הכ"ד

ברוך אבערלאנדער

אב"ד ורב דפה